

СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Розкрито суть та особливості поняття «глобалізація» та «регіоналізм». Проаналізовано зовнішньоекономічну діяльність Закарпатської області в системі світогосподарських зв'язків.

Ключові слова: глобалізація, регіоналізм, регіональний розвиток, транскордонне співробітництво, Карпатський єврорегіон.

Раскрыта суть и особенности понятия «глобализация» и «регионализм». Проанализирована внешнеэкономическая деятельность Закарпатской области в системе мирохозяйственных связей.

Ключевые слова: глобализация, регионализм, региональное развитие, трансграничное сотрудничество, Карпатский еврорегион.

The main point and peculiarities of concepts “globalization” and “regionalism” have been shown. The foreign economic activities of Transcarpathian region in the system of world economic relations have been analyzed.

Keywords: globalization, regionalism, regional development, cross-border cooperation, Carpathian euroregion.

Актуальність. Ефективний розвиток будь-якої території на сьогодні значною мірою визначається впливом зовнішніх чинників. Технологічні зрушення, глобалізаційні процеси призвели не лише до посилення міжнародних зв'язків, а й до загострення конкуренції, поляризації розвитку країн та регіонів, відмінностей щодо доступу до різних видів ресурсів та можливостей їх використання. Місце тієї чи іншої країни у світовій ієрархії все більше залежить від досягнень у сфері високих технологій, якості інтелектуального потенціалу, спроможності до швидкого реагування на тенденції глобального ринку, а також зусиль в напрямі сталого просторового розвитку та стратегічного планування. Глобальні виклики та трансформації стосуються не лише національного рівня. Пошук відповідей на регіональному, і, навіть, локальному рівні, стає ключовим для розвитку держави, що давно усвідомлено і відображено у політиці більшості європейських країн.

Оцінка потенціалу розвитку регіону, особливостей регіональної структури зовнішньоекономічних зв'язків є важливим завданням, розв'язання якого цілком можливе в рамках методології суспільної географії. Комплексне розуміння процесів, які відбуваються в суспільстві, їх зв'язки з оточуючим середовищем, найбільш повно, порівняно з іншими науками, відображені в об'єкті і предметі географії і її суспільної гілки. Водночас, неможливо залишати поза увагою розробки, що проводяться фахівцями економічних і політичних наук.

Трансформаційні зміни в системі світогосподарських зв'язків висвітлені у працях І.Ковалю, С.Кононенка, О.Білоруса, Ю.Пахомова, В.Кузьменка, С.Толстова, В.Шевчука, С.Юрченка, А.Багірова, В.Мартінова, О.Бикова, П.Сорокіна, А.Уткіна, В.Федорова, Г.Кіссінджера, Г.Дікенсона, К.Кіндермана, Е.Гіденса та ін.

На увагу заслуговують роботи таких науковців як Ю.Пахомов, І.Артёмов, О.Передрій, С.Устич, С.Мітряєва, Р.Офіцинський, З.Варналій, В.Хандогій, О.Майборода, В.Бондаренко, Є.Кіш, І.Лько, М.Палінчак, М.Лендел, М.Пітюлич, В.Мікловда, в яких висвітлені окремі аспекти регіонального розвитку, зокрема і Закарпатської області.

Метою даної роботи є аналіз розвитку Закарпатської області в системі світогосподарських зв'язків.

В рамках публікації поставлені наступні **завдання**:

- проаналізувати зміни, що відбуваються в сучасній системі світогосподарських зв'язків;
- дослідити основні аспекти зовнішньоекономічної діяльності Закарпатської області в системі світогосподарських зв'язків.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження.

Світогосподарські зв'язки можна характеризувати як зв'язки між країнами або окремими територіями за такими напрямками: торгівля товарами, послугами, технологіями, міжнародний рух факторів виробництва (капіталі і робочої сили), міжнародні фінансові операції. В даному випадку мова насамперед йтиме про місце і роль Закарпатської області в європейському геополітичному та гео економічному просторі, про контакти та суперечності між регіонами, а також розвиток міжнародних відносин в цілому.

Досліджуючи сучасні світові процеси в першу чергу слід звернути увагу на такий неоднозначний процес як глобалізація, який активно впливає на структуру світогосподарських зв'язків, вносить корективи у зовнішньополітичні рішення учасників міжнародних відносин.

В цьому контексті доречним є визначення глобалізації, як процесу територіальної і галузевої перебудови національних господарств, що характеризується утворенням системи різновекторних зв'язків глобального, регіонального, локального рівнів, якісні й кількісні параметри яких зумовлюють динамічні зміни світової економіки в напрямі формування цілісної моделі розвитку [4, с. 28].

Існують суттєві розбіжності у поглядах вчених на процес глобалізації, слід відмітити неоднозначне відношення до цього явища, причому неоднозначність присутня як у самих визначеннях (які процеси домінують: економічні, політичні, культурні), так і у ставленнях (більше переваг чи недоліків, більше прогресивних чи негативних наслідків).

Як позитивні фактори глобалізації можна навести наступні:

- інтернаціоналізація економік країн: доступність товарів та послуг незалежно від країни виробництва, диверсифікація виробництва товарів.
- залучення світового співтовариства у боротьбу з міжнародним тероризмом та вирішення екологічних проблем,
- суттєві зрушення у засобах комунікації, зокрема, створення мережі Інтернет, розвиток туристичної галузі, міжнародні інформаційно-культурні обміни.

Одним з негативних наслідків глобалізації є поглиблення диспропорцій у розвитку країн, регіонів, а відповідно, загострення конкуренції на рівні територій різного рівня, що в кінцевому результаті призводить до нераціонального використання потенціалу території, нав'язування сильними країнами своєї ідеології, неефективної структури господарства, збільшення економічної, соціальної, політичної, екологічної нерівності, етнонаціональних конфліктів, розвалу приватного сектора країни. Неоднозначними є і наслідки діяльності транснаціональних корпорацій.

На противагу глобалізації, яка породжує страх злиття та втрати самоідентифікації країни на міжнародній арені, поширюється такий процес як регіоналізм, який протистоїть стандартизації та являється однією з можливостей зберегти власну культуру, мову, традиції.

Процес регіоналізму в свою чергу переплітається з таким феноменом як територіальна ідентичність. Саме поняття «ідентичність» трактується як самосвідомість індивіда або групи. На думку С.Хантінгтона вона «являє собою продукт самоідентифікації, розуміння того, що ви чи я володіємо особливими якостями, що відрізняють мене від вас і нас від них. Ідентичність співвідноситься з образами індивідуальності і самостійності, відтворюваними акторами, і формується завдяки взаєминам людини із значущими персонажами з його оточенням» [5, с. 50]. Будучи не лише культурною та духовною категорією, ідентичність тієї чи іншої території у сучасних умовах стає джерелом прибутку, а її збереження в умовах нівелюючих зовнішніх впливів – завданням місцевих громад та органів влади.

В контексті багатовекторності суспільного життя актуальним є аналіз впливу зовнішньоекономічної діяльності на регіональний розвиток. В якості прикладу варто розглянути Закарпатську область, що як прикордонний регіон, займає особливе місце у розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. Це зумовлено і перевагами географічного положення, і особливостями природних умов, і досвідом транскордонного співробітництва. Вагомим чинником є і мотивація населення (зокрема «проринкова» орієнтація), його поліетнічний склад. В Закарпатській області діяльність у сфері міжрегіонального та транскордонного співробітництва стає пріоритетною – адже, це ефективний спосіб вирішення регіональних проблем та розбудови міждержавних відносин.

Транскордонна та прикордонна діяльність регулюється такими документами, як: «Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011-2015 рр.», яка була прийнята 16.12.2010 р. № 71 Закарпатською обласною радою, відповідно до статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 р. № 1861-IV, Указу Президента України від 25 травня 2001 р. № 341/2001 «Про Концепцію державної регіональної політики», а також угодами, укладеними між Закарпатською областю та прилеглими регіонами сусідніх держав. Основними завданнями вищевказаної Програми є: «сприяння економічному, соціальному, культурному розвитку прикордонних територій та активізація всебічного транскордонного співробітництва із сусідніми країнами на регіональному та місцевому рівні; забезпечення підвищення рівня життя населення та розвитку соціальної сфери прикордонних територій Закарпаття; поглиблення співпраці в рамках Карпатського єврорегіону; активізація зовнішньоекономічної діяльності; створення умов для заснування і функціонування спільних підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів; сприяння розвитку малого та середнього підприємництва; забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки; розвиток природної інфраструктури та створення умов для залучення інвестицій» [3]. Успішна реалізація цих завдань можлива лише на основі стабільного партнерства між обласними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, науковими центрами прикордонних регіонів.

Розширення ЄС на початку ХХІ ст. сформувало новий кордон між Україною та ЄС, цим самим змінивши формат співпраці держав, а, відповідно, і прикордонних територій.

Область виділяється серед інших в Україні своєю активною участю у транскордонному співробітництві зокрема була ініціатором створення першої, на терені країн колишнього соціалістичного табору, транскордонної організації - Карпатського єврорегіону, який є одним з найбільших у Європі, об'єднуючи прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав: України, Словаччини, Угорщини, Польщі та Румунії.

Останнє розширення ЄС змінило статус Карпатського єврорегіону в геополітичному векторі. Якщо до розширення ЄС Карпатський єврорегіон виконував в більшій мірі: «звужену, локальну функцію організації транскордонної інтеграції...», то тепер він: «відіграє принципово нову роль – вищої організаційної форми транскордонного співробітництва на нових східних кордонах Євросоюзу із безпосередніми сусідами, зокрема з Україною» [1, с. 237-238]. Таким чином, геополітичні зміни в Європі створили особливі можливості для розвитку та співпраці Закарпатської області з іншими європейськими країнами, стали передумовами для забезпечення гармонійного просторового розвитку, екологічної безпеки та етнічної толерантності, посиленої уваги з боку міжнародних інституцій, а також можуть посприяти розширенню повноважень регіональних органів влади не лише у сфері зовнішньоекономічної діяльності, але й в сфері транскордонного співробітництва.

В рамках роботи Карпатського єврорегіону особливо слід виділити співробітництво Закарпатської області з регіонами Угорської Республіки. Так, найбільші зовнішньоторговельні обороти серед країн, що межують з Закарпаттям, а також серед інших країн світу, належать саме Угорщині (станом на 1 січня 2010 р. – 27,0%), відповідно, це становить п'яту частину загального українсько-угорського зовнішньоторговельного обігу. В

експорту товарів до Угорщини переважають: електричні машини та устаткування, взуття, вироби з трикотажу та текстилю, деревина та вироби з неї. Основними статтями імпорту товарів з Угорщини є: механічні машини та устаткування, полімерні матеріали, котли, апарати, вироби з чорних металів. На Закарпатті функціонує близько 60 угорських спільних підприємств.

Також Угорщина виступає особливим партнером Закарпаття в інвестиційному співробітництві, обсяг її прямих інвестицій, вкладених в економіку останнього, станом на початок січня 2011 р. становив 31711 тис. дол. США (це, відповідно, четверте місце після Японії, США та Німеччини). До речі, після розширення ЄС у 2004 р. інвестиційне співробітництво між Угорщиною та Закарпатською областю набуло двостороннього характеру.

Багатий досвід транскордонного співробітництва Закарпатської області підтверджується також її участю у Програмах Сусідства Європейської Комісії; на території області активно проводяться конференції міжнародного характеру з питань транскордонного співробітництва, в яких систематично беруть участь представники Ради Європи; а також діяльністю Закарпатських неприбуткових організацій в межах агентств розвитку, які були започатковані Словаччиною, Угорщиною, Польщею та Румунією.

Суттєвою є частка фінансування розвитку Закарпатської області Європейським Союзом, який відводить важливу роль транскордонному співробітництву в контексті регіональної політики. Зокрема, одним з пріоритетів його діяльності є субсидювання регіонального та транскордонного співробітництва. За підтримки фонду Європейського Союзу було реалізовано ряд соціально-економічних, культурно-освітніх та екологічних проектів.

Окремої уваги заслуговують проекти, які фінансувалися різними країнами Європи, зокрема, Швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства Закарпаття, FORZA – мета якого запровадити у Закарпатті раціональне ведення лісового господарства, а також створити відповідні умови для запобігання природного лиха, «експериментальними» територіями проекту стали Рахівський та Хустський райони.

У вересні 2007 р. Програмою розвитку ООН в Україні був започаткований проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», ініціатива якого фінансувалася Європейською Комісією, спрямований на підтримку громади у вирішенні стратегічних проблем їх розвитку за допомогою застосування власного потенціалу та активізації громадських ініціатив у таких сферах, як охорона здоров'я, інфраструктура, навколишнє середовище, енергозбереження. Проект був розрахований на 3,5 років, його бюджет складав 13,3 млн. євро, з яких 12 млн. євро – внесок Європейської Комісії, 1,3 млн. євро – внесок ПРООН.

Закарпаття плідно співпрацює з усіма прикордонними областями сусідніх країн, про що свідчать підписані угоди, в яких затверджені завдання сторін щодо поглиблення співробітництва у різних сферах; а також з іншими регіонами європейських країн, зокрема краєм Оберфранкен (Німеччина), Височина (Чехія), областю Гевеш (Угорщина), повітами Сату-Маре та Марамуреш (Румунія), Підкарпатським Воєводством (Польща). Співробітництво між округом Оберфранкен (Німеччина) та Закарпатською областю здійснюється на основі Рамкової угоди про міжрегіональне співробітництво, яка була підписана у 2001 р.

Суттєвим кроком для розвитку транскордонного співробітництва є угоди про малий прикордонний рух, які були підписані між Україною та Угорщиною та Україною і Словаччиною.

Таким чином, геополітичні зміни в Європі створили особливі можливості для розвитку та співпраці Закарпатської області з іншими європейськими країнами, значно збільшили можливості співпрацювати з європейськими фондами у різних сферах, зокрема, через впровадження Європейською Комісією програм зміцнення відносин з країнами-сусідами.

Отже, системний підхід та інтенсивна робота з Європейськими Фондами надасть можливість залучення коштів міжнародної технічної допомоги для вирішення питань в пріоритетних сферах розвитку Закарпатської області.

Зовнішньоекономічні зв'язки є одним з найважливіших напрямів розвитку економіки регіону. Співпраця з країнами світу, та, особливо, – з розвиненими, може стати одним з факторів високого та стабільного розвитку виробництва, розширення виробничих потужностей, і в кінцевому результаті – може підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Також співробітництво може значно вплинути на розширення ринків збуту, вирішення питань стосовно зайнятості працездатного населення. Водночас потрібно оцінювати потенційні наслідки міжнародної інтеграції, для запобігання та обмеження традиційної для України сировинної та працересурсної (низькокваліфікованої) орієнтації зв'язків, ризикам для навколишнього природного середовища.

Таблиця 1

Показники розвитку зовнішньої торгівлі товарами та послугами Закарпатської області
(тис. дол. США)

№ п/п	Показники	Роки		
		2000	2005	2010
1.	Зовнішньоторговельний оборот товарів та послуг	415636	1297194	2593676
2.	Експорт товарів та послуг	227165	583643	1205612
3.	Імпорт товарів та послуг	188471	713551	1388064

Джерело: розроблено автором на основі інформації [2, с.211].

Таблиця 2

Показники розвитку зовнішньої торгівлі товарами та послугам за країнами
(тис. дол. США)

Основні країни з груп	Експорт товарів та послуг			Імпорт товарів та послуг		
	2005	2008	2010	2005	2008	2010
Країни сусіди	269361	799900	687806	169010	598082	253189
Угорщина	173154	621532	544368	109942	412637	185291
Словаччина	65724	107504	74132	39213	119998	31301
Польща	29017	53796	43896	18292	51562	21058
Румунія	1466	17068	25410	1563	13885	15539
Країни ЄС	198854	305099	297470	367056	858737	456408
Австрія	78762	124057	123959	49163	79129	75594
Німеччина	68451	91503	102515	116423	276923	185799
Чехія	12838	25174	25138	149809	423125	125723
Італія	38803	64365	45858	51661	79560	69292
Азійсько-Тихоокеанський регіон	460	275	529	53151	80112	152085
Китай	116	113	519	28899	44026	126612
Японія	344	162	10	24252	36086	25473
Країни СНД	22069	43170	111701	14307	35212	145560
РФ	19861	38773	106440	8145	27152	87686
Білорусь	1726	3650	2512	5924	7562	57810
Казахстан	482	747	2749	238	498	64

Джерело: розроблено автором на основі інформації [2, с. 214-227]

Як видно з таблиці, обсяги зовнішньоекономічної діяльності Закарпатської області постійно та динамічно зростають (таблиця 1), охоплюючи на даний час більше ста країн. З огляду на географічну структуру зовнішньої торгівлі, серед найвагоміших партнерів – Угорщина, Німеччина, Австрія, Російська Федерація, Чехія, Китай та Італія (таблиця 2). Слід відмітити, що питома вага у загальних обсягах зовнішньої торгівлі товарами таких країн, як Російська Федерація та Китай, з кожним роком зростає, відкидаючи на другий план традиційних лідерів співробітництва – Словаччину та Італію. Експорт товарів з Закарпатської області спрямований переважно до Угорщини, Російської Федерації, Австрії, Словаччини. Основними країнами-імпортерами для Закарпатської області є Німеччина, Угорщина, Китай, Чехія. Так, за 2010 р., в область імпортовано давальницької сировини у розмірі 416996 тис. дол. США, що перевищує показники за 2005 р. – 305430 тис. дол. США, але майже у половину менше, ніж у 2008 р. – 790713 тис. дол. США (С. 219), вивезено продукції виготовленої з неї на суму 508881 тис. дол. США [2, с. 218].

Ще однією позитивною рисою транскордонної співпраці є сприяння залученню іноземних інвестицій, розширення міжнародних ринків збуту. За даними головного управління статистики за період з 1994 по 2011 р. в Закарпатську область було залучено 352,5 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій. На початок 2011 р. в економічну діяльність області вкладено 362594 тис. дол. США, що на 1108 тис. дол. США менше аналогічного періоду 2010 р. Структура прямих іноземних інвестицій представлена так: 78,1% – грошові внески, 21,9% – внески у вигляді рухомого і нерухомого майна. На території області працює 888 підприємств з іноземними інвестиціями (станом на початок 2011 р.). Інвестиції в область надходять з 50 країн, переважно з Японії, США, Німеччини, Польщі, Австрії, Угорщини, Італії. За видами економічної діяльності інвестиції надходять у такі сфери: промисловість, будівництво, торгівля, діяльність транспорту та зв'язку, операції з нерухомим майном.

Важливим фактором розвитку транскордонного співробітництва є створення спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ). Розвиток СЕЗ в Закарпатській області створив передумови до структурної перебудови економіки регіону, став важливим фактором стимулювання міжнародного співробітництва з залученням іноземного капіталу та виробництва конкурентоспроможної продукції. З початку функціонування у СЕЗ «Закарпаття» надійшло інвестицій на суму 248386 тис. дол. США (з 270036 тис. дол. США передбачених проектами), зокрема з них іноземних – 67616 тис. дол. США, вітчизняних – 180770 тис. дол. США відповідно.

Інтенсивному розвитку співробітництва Закарпатської області в рамках транскордонного та міжнародного співробітництва перешкоджає ряд внутрішніх факторів. Перш за все, мова йде про слабку професійну підготовку регіональних органів державної влади, про невміння чітко сформулювати та виносити, в ході розробки проектів, на розгляд ЄС найважливіші питання транскордонної співпраці. Ще одним стримуючим фактором є недостатньо високий рівень менеджменту в науково-освітній сфері регіону, що, на жаль, лише в першому наближенні відповідає європейських стандартам та вимогам і не може конкурувати на національному та європейському ринку послуг. Значною перешкодою можна вважати нелегальні міграції в європейські країни.

Висновки. Держави західної Європи відіграють провідну роль у світовій економіці, в управлінні глобальними та регіональними процесами. Саме ці країни і займають важливе місце серед партнерів Закарпатської області. Визначальною рисою у співробітництві регіону з західноєвропейськими державами є встановлення партнерських відносин, широких та взаємовигідних економічних, наукових, гуманітарних та культурних зв'язків. Розбудова стосунків з такими державами стане підґрунтям для відновлення раніше набутих економічних, політичних, духовних зв'язків Закарпаття з європейською цивілізацією, створить передумови для інтеграції до загальноєвропейського економічного простору. І, хоча

прикордонна область належить до категорії депресивних – для Закарпаття, цей статус (прикордонної області) – можливість активно вивчати та запроваджувати європейський досвід регіонального управління, побудови громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артёмов І.В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз: навч. посіб. / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 384с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; вип.7).
2. Статистичний щорічник Закарпаття за 2010 рік: [стат. зб.] / за ред. Г.Д.Гриник; Державна служба статистики України. – Ужгород, 2011. – 543с.
3. Закарпатська обласна рада, офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakarp.at-rada.gov.ua/docs/rishennya/6/2_sesion_1/rish_71.pdf
4. Маруняк Є.О. Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України / Євгенія Олександрівна Маруняк. – К.: Реферат, 2007. – 224с.
5. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон – М.: АСТ МОСКВА, 2004. – 635 с.

Рецензент: к.геогр.н. Маруняк Є.О.

